

Ключевые слова: свобода вероисповедания, капеллан, пастырская опека, пенитенциарное капелланство, государственно-конфессиональное взаимодействие, государственно-церковные отношения.

Summary

Vasin M. Legal aspects of cooperation between the state and religious organizations in the development of penitentiary chaplaincy.

The article provides an analysis of recent changes in the legislation of Ukraine in the field of penitentiary chaplaincy, the interaction of the state and religious organizations in ensuring religious needs and religious freedom of detained persons and prisoners, as well as prison personnel. The author substantiates that the current legislation of Ukraine does not fully reflect international standards in the field of ensuring the religious needs of persons holding or working in penitentiary institutions. Based on this it is actual and necessary to improve the legal framework for further development of penitentiary chaplaincy, the premise of which is the establishment of constant cooperation between the state authorities and religious organizations.

Key words: religious freedom, chaplaincy, penitentiary chaplaincy, prison chaplain, Church and State cooperation, Church and State relations.

УДК 349.6

А.Л. ГОЛОВКО

Аліна Леонідівна Головка, аспірант Національної академії внутрішніх справ

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА КОНСТРУКЦІЯ МЕХАНІЗМУ ЗДІЙСНЕННЯ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНІ

XXI ст. породило екологічні проблеми, які стосуються не лише окремих держав чи регіонів, а й людства у цілому. Людська цивілізація упродовж усієї своєї історії безвідповідально використовувала природні ресурси, що негативно впливає на сучасний стан довкілля. Хаотичне користування компонентами природного середовища значною мірою позначилося на якості життя людей, що призвело до колосального забруднення навколишнього середовища.

Навколишнє природне середовище утворюється як результат активної взаємодії суспільства і природи. Воно являє собою якісно нове оточення, «олюднену природу», де елементи природного середовища органічно поєднуються з наслідками діяльності, зазнаючи іноді біологічних чи фізико-хімічних змін, що впливають на обмін речовин у природі та між природою й людиною¹.

Гармонізація відносин людини й природи зумовлює визначення її одним із завдань правової, демократичної та соціальної держави. Природоохоронна діяльність дає можливість зберегти, відтворити, забезпечити екологічний баланс у навколишньому середовищі, створити умови для існування та розвитку самої людини й суспільства. Рациональне використання і відтворення природних ресурсів стає однією з найбільш глобальних проблем людства. Реалії сьогодення свідчать, що одним із чинників, який впливає на розвиток сучасного громадянського суспільства та процес формування розвиненої правової держави є забезпечення належного стану охорони навколишнього природного середовища.

У ст. 16 Конституції України зазначено, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави². Україна, як і кожна правова держава, здійснює заходи, призначені для досягнення стану захищеності потреб особистостей, суспільства й держави в екологічній сфері через відповідний механізм здійснення природоохоронної діяльності. Адаптація національного законодавства України про охорону навколишнього природного середовища до законодавства Європейського Союзу та створення ефективної системи суб'єктів управління природоохоронною сферою передбачає створення дієвого механізму здійснення природоохоронної діяльності в нашій державі. Метою цього механізму є безперервне забезпечення екологічних прав і свобод людини та громадянина, а також підтримання екологічної рівноваги на території України.

Свого часу питання щодо механізму здійснення охорони навколишнього природного середовища в Україні досліджувалися у працях В.І. Андрейцева, А.Г. Бобкової, А.П. Гетьмана, А.В. Грищенко, І.Д. Казанчука, Н.Р. Кобецької, Н.Р. Малишевої, К.А. Рябець, Ю.С. Шемшученка, В.М. Шульги та низки інших учених. Але, не зважаючи на наявність значної кількості досліджень щодо проблематики дієвості механізму здійснення природоохоронної діяльності в Україні, загальною їх рисою є певна фрагментарність та суперечливість. Тому вважаємо доцільним розглянути визначену проблематику на новому теоретико-методологічному рівні із врахуванням досягнень сучасної юридичної науки та практики.

Метою статті є здійснити загальнотеоретичну характеристику поняття, суті та змісту механізму здійснення охорони навколишнього природного середовища, визначити його місце й роль у правовій системі

України щодо забезпечення екологічних прав і свобод людини та громадянина. Збереження природних багатств держави є важливою проблемою, від вирішення якої залежить доля теперішніх і майбутніх поколінь. Таким чином, постає питання про необхідність вироблення та запровадження іншого, принципово нового ставлення держави до охорони навколишнього природного середовища крізь призму здійснення природоохоронної діяльності в Україні.

Потрібно зазначити, що необхідність охорони навколишнього природного середовища, яка перетворилася на глобальну проблему, пов'язану зі зростанням антропогенного впливу, створює умови для виокремлення особливостей природоохоронної діяльності. По-перше, ця діяльність спрямована на забезпечення нормального обміну речовин між людиною і тими елементами природи, що становлять життєву основу людства і на яких більш за все відбиваються негативні наслідки людської діяльності (повітря, вода, земля). По-друге, ця діяльність скерована на обмеження дії шкідливого впливу з боку створеного людиною навколишнього середовища шляхом оздоровлення місця її проживання та побуту, нейтралізації забрудненого природного середовища (шкідливі викиди промислових підприємств, транспорту) і зовнішнього оточення в цілому (шуми, вібрація) та поліпшення територіальної сфери, у межах якої тривають життя і праця населення (планування й забудова населених пунктів, раціональне розташування підприємств, місць відпочинку, організація зелених зон тощо). По-третє, метою цієї діяльності є створення належних умов для життя і розвитку людини, а також захист її від шкідливих або просто небажаних стихійних сил природи (повені, землетруси, сухотви тощо)³.

Таким чином, під природоохоронною діяльністю необхідно розуміти правову форму реалізації прав і свобод людини та громадянина у сфері екологічних правовідносин, яка відображає дію певного механізму, спрямовану на охорону довкілля й забезпечення екологічної безпеки.

Для загального осмислення та характеристики понять «охорона навколишнього природного середовища», «природоохоронна діяльність», «екологічна безпека» тощо необхідно звернутися до загальнотеоретичної конструкції механізму здійснення охорони навколишнього природного середовища, що допоможе провести порівняльну характеристику цих термінів, виявити риси схожості, тотожності або відмінності.

Відповідно до сучасних уявлень, що існують в юридичній літературі, охорону навколишнього середовища можливо забезпечити шляхом прийняття комплексу організаційних, правових та економічних заходів, спрямованих на зниження рівня шкідливого впливу антропогенної діяльності на екологічні взаємозв'язки, відновлення пошкоджених об'єктів довкілля, природних ресурсів, забезпечення їх раціонального використання. Комплекс таких заходів розглядається як організаційно-правовий механізм охорони навколишнього середовища. Він складається з двох системоутворюючих елементів – інституційного, тобто системи державних та громадських інституцій, що здійснюють управління у сфері охорони довкілля, і функціонального, тобто багатоманітності форм такого управління (проведення експертизи, контролю, нормування і стандартизації, ведення кадастрів, облік природних ресурсів, моніторинг тощо).

Метою цього механізму є безперервне забезпечення й підтримка функціонування екологічної системи, яка повинна відповідати об'єктивним законам навколишнього природного середовища, бути стійкою і саморегульованою, поступально розвиватися, ґрунтуватися на екологічних імперативах⁴.

Правовий механізм охорони навколишнього середовища – це механізм організації й системи діяльності органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері публічних екологічних відносин, що виникають у зв'язку з охороною довкілля і забезпеченням екологічної безпеки. Такий механізм забезпечує заходи щодо скорочення з подальшою повною ліквідацією потрапляння в навколишнє природне середовище небезпечних для життя і здоров'я речовин; створення екологічно обґрунтованого розміщення та подальшого розвитку продуктивних сил в окремих регіонах і державі в цілому; формування системи спостереження за показниками здоров'я населення з урахуванням стану навколишнього середовища; створення й розвиток на території держави мережі природно-заповідного фонду з метою збереження еталонів якості навколишнього природного середовища, захисту й охорони історичних і культурних природних цінностей; досягнення раціонального природокористування за допомогою землеустрою, лісовпорядкування, паспортизації водних об'єктів, устрою територій заповідного, оздоровчого, історико-культурного й рекреаційного призначення⁵.

Таким чином, для досягнення переліченого потрібен якісно новий рівень здійснення природоохоронної діяльності, що забезпечить формування високої суспільної свідомості та «екологічної» культури населення, поєднаних із раціональним використанням природно-ресурсного потенціалу держави.

Правовий механізм охорони навколишнього середовища в юридичній науковій літературі розглядається як: управління природокористуванням та охороною навколишнього природного середовища (екологічне управління)⁶; державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища⁷; управління й контроль у сфері природокористування й охорони довкілля⁸; державне управління у сфері природокористування, охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки⁹; система функціонування управління у царині екології, яка складається із правових (екологічне право і законодавство), інституційних (система державних органів управління) та функціональних (система заходів управління) засобів¹⁰. Отже, у всіх цих визначеннях спільним є те, що охорона навколишнього природного середовища здійснюється через аспект державного управління екологічними відносинами.

В юридичній літературі, що стосується проблем охорони довкілля і правового регулювання екологічних відносин, пропонуються різні визначення поняття «правовий механізм охорони довкілля». Однак при всьому

різноманітні вони характеризуються певними загальними рисами. По-перше, це діяльність органів державної виконавчої влади й органів місцевого самоврядування; по-друге, це діяльність у сфері публічних екологічних відносин, що виникають у зв'язку з охороною навколишнього природного середовища, забезпеченням екологічної безпеки, відтворенням природних ресурсів, по-третє, ця діяльність має чітко окреслену управлінську (адміністративно-правову) спрямованість.

На нашу думку, з метою ефективного регулювання цих відносин у науковий обіг необхідно ввести поняття «механізм здійснення природоохоронної діяльності». Адже природоохоронна діяльність є одним із проявів соціальної діяльності людини, основною метою якої є усунення можливих екологічно негативних наслідків активності суспільства чи запобігання їм. Природоохоронна діяльність пов'язана із забезпеченням екологічних потреб суспільства. Необхідність задоволення цих потреб породжує створення нового різновиду соціальної діяльності, яка, будучи екологічним способом виживання цивілізації, повинна задовольнити вже наявні екопотреби¹¹. Таким чином, поняття «механізм здійснення природоохоронної діяльності», на нашу думку, є значно ширшим за формою та змістом, ніж охорона навколишнього природного середовища.

Під механізмом здійснення охорони навколишнього природного середовища необхідно розуміти сукупність суб'єктів природоохорони, які на професійній основі та відповідно до чинного законодавства уповноважені здійснювати із застосуванням правових засобів та способів природоохоронну діяльність, спрямовану на охорону довкілля й забезпечення екологічної безпеки.

Таке визначення дає можливість найбільш повно розкрити соціально-правову сутність і призначення природоохоронної діяльності як складного, багатоаспектного й водночас цілісного явища правової дійсності, яке посідає особливе місце у правовій системі та виконує в ній функції щодо забезпечення екологічних прав людини.

На нашу думку, у механізмі здійснення охорони навколишнього природного середовища можна виділити правову (нормативну), інституційну (організаційну) та функціональну складові цього механізму. Причому, враховуючи те, що нормативно-правові акти визначають ті чи інші аспекти діяльності суб'єктів природоохоронної діяльності, при визначенні місця зазначених елементів у вказаному механізмі особливу увагу слід приділити саме нормативно-правовій складовій.

Нормативний компонент механізму здійснення охорони навколишнього природного середовища – це система правових принципів та норм, що регулюють відносини у сфері охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Під принципами здійснення природоохоронної діяльності необхідно розуміти об'єктивно властиві ідеї для цієї діяльності, безперечні вимоги, що ставляться до спеціально уповноважених органів та організацій, які виражають найважливіші закономірності у сфері охорони довкілля та відрізняються універсальністю, імперативністю і стабільністю (гарантування екологічно безпечного середовища для життя й здоров'я людей; запобіжний характер заходів щодо охорони навколишнього природного середовища тощо).

Призначення принципів здійснення природоохоронної діяльності обумовлене тим, що вони: 1) закріплюють основи здійснення природоохоронної діяльності в суспільстві; 2) спрямовують розвиток і функціонування екологічної системи; 3) впливають на формування екологічних відносин через механізм правового регулювання; 4) формують екологічну культуру суспільства та впливають на процес формування екологічних знань; 5) виступають важливим критерієм законності дій суб'єктів природоохоронної діяльності.

Нормативно-правові акти України, що регулюють відносини у сфері охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, можна поділити за юридичною силою, предметом правового регулювання, структурою, формою тощо. Зокрема, за юридичною силою в системі нормативно-правових актів України виділяють такі:

а) Конституція України як основний закон держави. Вона закріплює основи суспільного ладу, загальні засади державної політики, в тому числі у сфері екології. Вагоме значення для нормативно-правового регулювання екологічних відносин займають ст. ст. 13, 14, 16, 50, 66 Конституції України;

б) Закони України. Особливістю екологічного законодавства України є високий ступінь їх кодифікації. Основну масу в системі екологічних законів становлять поресурсові кодекси – Земельний кодекс України, Водний кодекс України, Лісовий кодекс України, Кодекс України про надра, а також Закони України: «Про охорону навколишнього природного середовища»; «Про природно-заповідний фонд України»; «Про екологічну експертизу»; «Про зону надзвичайної екологічної ситуації»; «Про Червону книгу України»; «Про охорону атмосферного повітря»; «Про тваринний світ»; «Про рослинний світ», «Про карантин рослин», «Про мисливське господарство та полювання», «Про ветеринарну медицину» тощо.

Необхідно зазначити, що Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», прийнятий 25 червня 1991 р., є основним галузевим нормативно-правовим актом екологічного законодавства. У ньому знайшла втілення ідея комплексного підходу до регулювання природоохоронних відносин і саме з його прийняттям був започаткований новий етап становлення екологічного права України. Цей нормативно-правовий акт закріплює головні принципи положення в галузі використання і охорони природних об'єктів та навколишнього природного середовища в цілому;

в) підзаконні нормативно-правові акти: 1) постанови Верховної Ради України; 2) укази і розпорядження Президента України; 3) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; 4) інструкції, накази міністерств, державних комітетів та інших органів центральної виконавчої влади; 5) рішення і розпорядження органів місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади.

Особливе місце серед норм національного законодавства займають міжнародно-правові акти, зокрема, міжнародні договори за участю України. Відповідно до Конституції України та Закону України «Про міжнародні договори України», укладені і ратифіковані міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Серед них, наприклад, Конвенція ООН «Про охорону біологічного різноманіття», прийнята у 1992 р. в Ріо-де-Жанейро і ратифікована Україною 29 листопада 1994 р., Конвенція про водно-болотні угіддя, що підписана у 1971 р. в Рамсарі (Іран) і ратифікована 29 жовтня 1996 року¹².

Необхідно зазначити, що законодавство України у сфері природоохоронної діяльності умовно можна поділити на дві групи. До першої групи, на нашу думку, слід віднести нормативно-правові акти, що визначають засади здійснення природоохоронної діяльності, до другої – нормативно-правові акти, що встановлюють систему природоохоронних органів та організацій і визначають їх правовий статус.

До інституційного (організаційного) елементу механізму здійснення охорони навколишнього природного середовища відносяться суб'єкти природоохорони, тобто органи та організації, які на професійній основі та відповідно до чинного законодавства уповноважені здійснювати із застосуванням правових засобів та способів природоохоронну діяльність, спрямовану на охорону довкілля й забезпечення екологічної безпеки.

До системи суб'єктів, які здійснюють природоохоронну діяльність, належать:

1. Органи загальнодержавного рівня регулювання природоохоронних відносин, під якими варто розуміти уповноважені законодавчими актами органи державної влади, до повноважень яких серед інших належать і повноваження у сфері екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до покладених на них завдань вони здійснюють комплексний державний контроль у зазначеній галузі, до них зараховані такі: Верховна Рада України, Президент України, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади.

Серед центральних органів виконавчої влади зі спеціальними природоохоронними повноваженнями провідна роль належить Міністерству екології та природних ресурсів України, що є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує формування й реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього середовища та екологічної безпеки¹³.

2. Органи територіального рівня регулювання природоохоронних відносин: органи місцевого самоврядування і місцеві державні адміністрації як органи виконавчої влади на місцях; територіальні спеціально уповноважені органи управління, які мають широкі повноваження в природоохоронній сфері¹⁴.

Отже, з метою ефективного здійснення природоохоронної діяльності в Україні необхідно, щоб усі суб'єкти природоохорони здійснювали узгоджені заходи у межах законодавства нашої держави щодо охорони, використання і відтворення природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки.

Функціональним елементом механізму здійснення охорони навколишнього природного середовища є природоохоронна діяльність. Ця діяльність є різновидом соціальної діяльності, яка пов'язана із розпорядженням в інтересах суспільства природними ресурсами й забезпечує екологічну безпеку, сталий економічний і соціальний розвиток держави, раціональне природокористування та охорону природних об'єктів від протиправних посягань.

Таким чином, природоохоронна діяльність реалізується через механізм здійснення охорони навколишнього природного середовища, який складається із правових (нормативних), інституційних (організаційних) та функціональних складових. Цілком очевидно, що значимість природоохоронної діяльності для сучасного суспільства не викликає заперечення. Через природоохоронну діяльність розкриваються сутність та призначення сучасної держави, яка повинна забезпечити раціональне використання природних ресурсів, охорону навколишнього середовища й екологічну безпеку.

¹ Екологическое право Украины : учебн. пособие / В.К. Попов. – Х. : Консум, 1995. – С. 56.

² Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%E2%F0#Find>

³ Екологічне право України : навч. посіб. / В.К. Попов, А.П. Гетьман. – Х. : Право, 2001. – С. 89.

⁴ Боголюбов С.А. Актуальные проблемы экологического права : моногр. / С.А. Боголюбов. – М. : Юрайт, 2014. – С. 251.

⁵ Гетьман А.П. Організаційно-правовий механізм охорони навколишнього природного середовища / А.П. Гетьман // Проблеми законності. – Х., 2014. – № 125. – С. 119–128.

⁶ Екологічне право : підруч. / А.П. Гетьман. – Х. : Право, 2013. – С. 37–38.

⁷ Екологічне право України. Академічний курс : підруч. / Ю.С. Шемшученка. – К. : Юрид. думка, 2008. – С. 116–117.

⁸ Екологічне право України : підруч. / І.І. Каракаш. – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 182.

⁹ Балюк Г.І. Екологічне право України : навч. посіб. / Г.І. Балюк. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – С. 34.

¹⁰ Екологічне право України : навч. посіб. / Л.О. Бондар, В.В. Курзова. – К. : Бурун Книга, 2008. – С. 42–43.

¹¹ Урсул А.Д. Перспективы экоразвития : моногр. / А.Д. Урсул. – М. : Наука, 1990. – С. 29.

¹² Екологічне право : навч. посіб. / Т.П. Устименко. – К. : Алерта, 2016. – С. 16–17.

¹³ Про затвердження Положення про Міністерство екології та природних ресурсів України : постанова Кабінету Міністрів від 21 січня 2015 р. // Офіційний вісник України. – 2015. – № 10. – С. 266.

¹⁴ Казанчук І.Д. Адміністративно-правова система суб'єктів охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки в Україні / І.Д. Казанчук // Право і суспільство. – 2016. – № 5. – С. 98–99.

Резюме

Головко А.Л. Загальнотеоретична конструкція механізму здійснення охорони навколишнього природного середовища в Україні.

У статті досліджено та охарактеризовано соціально-юридичну сутність механізму здійснення охорони навколишнього природного середовища в Україні. Проаналізовано структуру цього механізму та його складові елементи, в якості яких розглядається правова (нормативна), інституційна (організаційна) та функціональна підсистеми.

Ключові слова: екологічні права і свободи людини та громадянина, охорона довкілля, механізм охорони навколишнього природного середовища, природоохоронна діяльність.

Резюме

Головко А.Л. Общетеоретическая конструкция механизма осуществления охраны окружающей природной среды в Украине.

В статье исследованы и охарактеризованы социально-юридическая сущность механизма осуществления охраны окружающей природной среды в Украине. Проанализированы структура этого механизма и его составляющие элементы, в качестве которых рассматривается правовая (нормативная), институциональная (организационная) и функциональная подсистемы.

Ключевые слова: экологические права и свободы человека и гражданина, охрана окружающей среды, механизм охраны окружающей среды, природоохранная деятельность.

Summary

Holovko A. General theoretical construction of the mechanism for the implementation of environmental protection in Ukraine.

The article explores and describes the socio-legal essence of the mechanism of environmental protection in Ukraine. The structure of this mechanism and its constituent elements, in the quality of which is considered legal (normative), institutional (organizational) and functional subsystems are analyzed.

Key words: environmental rights and freedoms of man and citizen, environmental protection, mechanism of environmental protection, environmental protection activities.

УДК 342.56:347.971] (477)

Д.О. ДУБІНКО

Дмитро Олегович Дубінко, здобувач Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

ПОДОЛАННЯ ПРАКТИКИ ВТРУЧАННЯ В ПРОЦЕС ФУНКЦІОНУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Саме визнання принципу верховенства права в Україні, на думку С. Шевчука, є одним із найскладніших завдань, а належному розумінню цього принципу заважає важка спадщина радянської правової системи, в основу якої було покладено принцип верховенства закону, правовий формалізм та позитивізм, який, по суті, прикривав свавілля державної влади щодо своїх громадян¹. Функціонування судової влади й досі часто відбувається за старими зразками командно-адміністративної системи: спроби встановити контроль за суддями, «телефонне право», тиск на суддів з боку органів державної влади, суспільства, корупційний вплив. На незалежність судової влади негативно впливають і проблеми фінансування судів, звантажених суддів, що доволі часто заважає прийняттю ними справедливого та обгрунтованого рішення².

Проблему забезпечення незалежності суду досліджували В.В. Андріюк, М.В. Вайнагій, О.П. Дем'янчук, О.О. Долженков, А.А. Зуйковська, Ю.Ю. Калиновський, Н.М. Пархоменко, С.В. Прилуцький, Ю.С. Шемшученко та інші.

Метою статті є загальна характеристика негативних чинників, що впливають на незалежність суду як органу правосуддя в державі.

Завданням є дослідити способи подолання втручання в діяльність судової влади.

У своїх наукових працях О.О. Долженков стверджує, що попередня радянська традиція номенклатурно-бюрократичного управління державою накладає відбиток і на реальне формування демократичної судової системи в Україні. Однією з найгостріших проблем для української судової системи є різного роду втручання у здійснення правосуддя або вплив на суд чи суддів³.

У цілому «телефонне право» продовжує відтворюватися й у вітчизняних демократичних реаліях. Особливо яскраво такі негативні антиправові звички проявлялися у перші роки незалежності України. З цього приводу А.А. Зуйковська зазначає, що оскільки інституційно український громадянин повинен був діяти від-